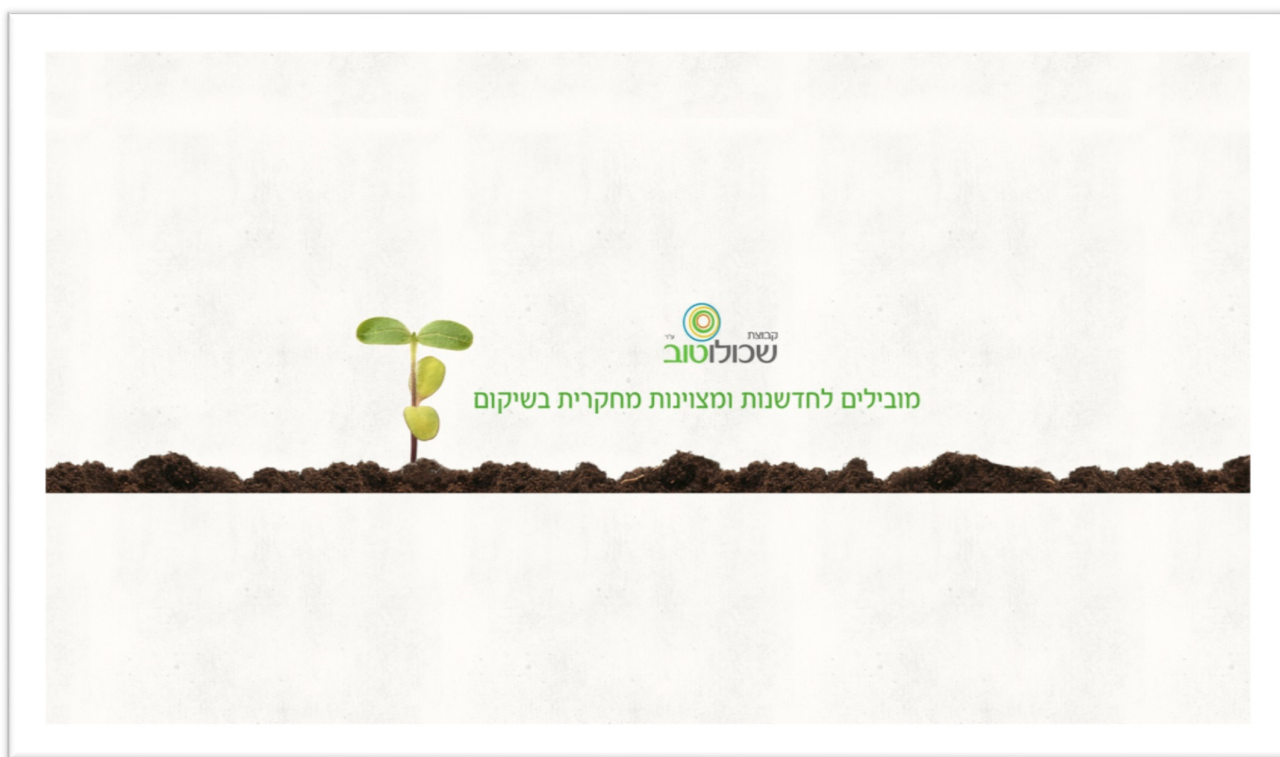

מגזין שכולו טוב - אפריל, 2016

1

בת שבע 1 לוד, ת.ד. 185 מיקוד 7110101 טל: 08-9200050 פקס: 08-9200339 www.s-tov.org.il

עובדים, לקוחות ושותפים יקרים,

הכללה (inclusion) מוגדרת כמצב בו חברה או קהילה מטפחת תחושת שייכות ומאפשרת נגישות גבוהה למשאבים, עוצמה והשפעה חברתית למירב הפרטים והקבוצות בתוכה. המושג הכללה מבטא התקדמות נוספת להתייחסות החברה לאנשים מקבוצות מוחלשות, ובכללן אנשים עם מוגבלויות. קדם להכללה המושג שילוב שהדגיש את הצורך לאפשר השתלבות של אנשים עם מוגבלויות בקהילה והגדיר את זכותם לחיים נורמליים ככל האפשר בתנאי חיים מקובלים ובסביבה כמה שפחות מגבילה. בעוד שהמושג שילוב התמקד בעיקר למיקום פיזי של אנשים עם מוגבלות בסביבות חיים "נורמטיביות" ולפיתוח התפקודים שיאפשרו להם "להיות כמו כולם", הרי שהכללה מדגישה את הצורך ליצור את התנאים שיאפשרו לאנשים עם מוגבלויות להשיג אוטונומיה, עצמאות תפקודית ואיכות חיים לפי צורכיהם ורצונותיהם האינדיבידואליים¹.

בעשור האחרון אנו עדים לתנופה במחקר, במדיניות ובפרקטיקה שתכליתה לפתח תכניות מקדמות הכללה תוך עשייה מול קבוצות שונות בחברה להן הכוח לאפשר או למנוע הזדמנויות חיים של אנשים עם מוגבלויות. אחת הדוגמאות המשקפות באופן המובהק ביותר את החתירה לקידום הכללה חברתית לאנשים עם מוגבלויות הנה אמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות אשר נחתמה ואושררה על ידי מדינת ישראל בשנים 2007 ו 2012 בהתאמה.

¹ מתוך: הולצר, י, יעקב, ת, אלמוסני, י, וברגמן א. (2001). מדריך לשילוב ילדים עם מוגבלות גופנית בבית הספר ובקהילה. הוצאת מכון מופ"ת, 155 עמ'.

למרות המאמצים של השנים האחרונות, הדרך להכללה בפועל הנה עוד ארוכה. לכן, יש צורך לבחון באופן מדעי את מידת ההכללה של אנשים עם מוגבלויות ובאילו אסטרטגיות ניתן לנקוט על מנת לשפר את המצב.

בזרקור החודש יוצגו הממצאים של מדד ההכללה השנתי הנערך על ידי אק"ים בפעם הרביעית במטרה לבחון את מידת ההכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית. המדד כולל שני חלקים מרכזיים: החלק הראשון מציג נתונים אודות עמדות הציבור כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית ואת הדרך שבה הם חווים את העמדות כלפיהם. החלק השני של המדד מתאר את מידת ההכללה של הערים השונות בישראל לפי מספר קריטריוני-הכללה. אני מבקש להודות לד"ר שירלי ורנר מבית הספר לעבודה סוציאלית באוניברסיטה העברית אשר הייתה שותפת להכנת ולכתיבת המדד ולעו"ד נועה בן-ונועה ביתן מארגון אק"ים על כתיבת זרקור החודש המלמד והחשוב.

בהמשך לזרקור החודש תוכלו לקרוא את החדשות בתחום מהארץ ומהעולם, להיכנס לקישור לתרגום העברי של הניוזלטר החודשי של האו"ם בתחום המוגבלויות, לקרוא את פינת החברה והפנאי ולעיין בפינת הצרכן נותן שירות השירות אשר הפעם מביא נקודת מבט של מעסיקה.

אני מקווה שתמצאו גיליון זה מעניין ומועיל.

ד"ר אמיר טל, מנהל מחלקת מחקר ופיתוח, קבוצת שכולוטוב

תוכן עניינים

- 5.....חדשות המחקר בשיקום בישראל ובעולם.....
- קישור לנוסח העברי של ניוזלטר מרץ של המזכירות לאמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות.....8.....
- זרקור החודש: מדד ההכללה ה-4 של אנשים עם מוגבלות שכלית בחברה לשנת 2016 מאת ד"ר שירלי ורנר, עו"ד נועה בן-צבי ועו"ד נועה ביתן.....9.....
- 24.....מדור החברה והפנאי מאת ענבל בועז – מה נשתנה הלילה הזה?.....
- 27.....פינת הצנ"ש: "צרכנים נותני שירות" - בין הפרקטיקה, לתיאוריה, ובין האישי למקצועי.....

חדשות המחקר בשיקום מישראל ומהעולם

1. להבין כדי למנוע – הכנס המדעי לחקר האובדנות 2016. בתאריך ה-9 במאי 2016 ייערך הכנס המדעי הרביעי לחקר האובדנות בישראל במרכז האקדמי רופין. הכנס של השנה יעמוד בסימן "מונעים אובדנות בעזרת המחקר". במסגרת הכנס יופנה זרקור לידע מחקרי חדשני שיאפשר שיפור בתהליכי איתור, הערכה, טיפול ומניעה מעשית של אובדנות בישראל. במוקד הכנס יעמדו מחקרים שידיגישו את יחסי-הגומלין בין ידע מחקרי ובין מאפיינים יישומיים שיאפשרו הפחתה בשיעורי ההתאבדות בישראל בעתיד. בנוסף, יופנה זרקור גם לעשייה המחקרית במסגרת התכנית הלאומית למניעת התאבדות. אורחת מיוחדת של הכנס תהיה פרופ' דנוטה ווסרמן, פרופ' לפסיכיאטריה וחקר האובדנות, המייסדת והמנהלת של המרכז הלאומי לחקר האובדנות בקרולינסקה, שטוקהולם. פרופ' ווסרמן הינה בין החוקרות הבכירות בעולם בתחום האובדנות בקרב בני נוער ומומחית לחקר אסטרטגיות מניעה וגישות טיפול למניעת אובדנות בקרב צעירים. חזון הכנס הינו יצירת קרקע פורייה ליצירת דיאלוג וקשרי עבודה בין חוקרים, מטפלים, אנשי חינוך וקובעי מדיניות, ויחד לנסות להעמיק את יכולותינו לאיתור, הערכה וטיפול של אלו שנמצאים במשבר אובדני וזקוקים לעזרה. לצפייה באתר הכנס, הכולל גם תכנית הכנס והרשמה לכנס, היכנסו:

<http://www.isrs.org.il/>

2. כנס בנושא "לימודי מוגבלות והחברה בישראל-היסטוריה פוליטית, תרבותית

וחברתית": מרכז אדמונד ספרא לאתיקה באוניברסיטת תל-אביב בשיתוף נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות במשרד המשפטים והמכון ללימודי מוגבלות אליון בית נועם, מזמינים את הקהל לכינוס אודות לימודי מוגבלויות והחברה בישראל שיתקיים ב-22-23 ביוני 2016 באוניברסיטת תל-אביב. בכינוס זה מוצעת - דרך הפרספקטיבה של לימודי מוגבלות - קריאה חדשה של החברה, התרבות, הפוליטיקה וההיסטוריה של החברה בישראל. בין שאר המושבים ניתן למצוא את הנושאים הבאים: לימודי מוגבלות בראי האמנות, היסטוריה של מוגבלות והחברה בישראל, משפט והסדרת זכויות ועוד. כמו כן, יתקיים מושב עגול בו תידון השפעתה של הדיסציפלינה על השיח האזרחי בחברה הישראלית. תכנית מפורטת תפורסם במהלך חודש מאי. ועדה אקדמית: חגי בועז - מרכז אדמונד ספרא לאתיקה, אוניברסיטת תל אביב; גבי אדמון-ריק - נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות; פנינה שטינברג - המכון ללימוד מוגבלויות אליון בית נועם.

3. כנס משפט וטיפול: כנס משפט וטיפול במכללה למנהל יתקיים ביום שני, ה-23.5.2016

בין השעות 9.00-18.00. בכנס יוצגו מחקרים ופרויקטים העוסקים בשילוב בין טיפול למשפט על ידי אנשי טיפול ומשפט, אקדמאים ואנשי שטח. לתכנית ולהרשמה לכנס

היכנסו: <http://bit.ly/26qze66>

4. קול קורא לגיליון מיוחד בנושא טכנולוגיה ושיקום בבריאות הנפש: להלן קישור לקול

קורא שכותרתו: Electronic and Mobile Mental Health in the Psychiatric Rehabilitation Context: Theory, Research, Practice and Policy. גיליון מיוחד זה, אשר עוסק בנושא רלוונטי שעשוי לשנות את פני שירותי השיקום בריאות הנפש, יתפרסם בכתב-העת השפיט Psychiatric Rehabilitation Journal בהוצאת ארגון הפסיכולוגים האמריקאי. עורכי הגיליון המיוחד הם ד"ר אמיר טל מקבוצת שכולו טוב

וד"ר ג'ון טורוס מבית הספר לרפואה באוניברסיטת הרווארד. לתיאור מפורט של מטרות הגיליון, תאריך היעד ודרך ההגשה היכנסו:

<http://www.apa.org/pubs/journals/prj/call-for-papers-electronic-mobile-mental-health.aspx>

5. סדרת פרסומים חדשה בנושא שיקום תעסוקתי מבית המכון לשיקום פסיכיאטרי

באוניברסיטת בוסטון. המכון לשיקום פסיכיאטרי פרסם מספר חוברות בתחום השיקום התעסוקתי המיועדות לעמיתים, אנשי שיקום, מנהלי תכניות ובעלי עניין נוספים בתחום התעסוקה. ניתן לעשות שימוש בחומרים אלה כחלק מהכשרת עובדים, סדנאות, סמינרים וקורסים במחלקות במוסדות להשכלה גבוהה העוסקות בשיקום פסיכיאטרי. החוברות הן:

- ניהול מחלה והחלמה בתעסוקה (Vocational Illness Management and Recovery,

VIMR). תכנית המבוססת על ההתערבות ניהול מחלה והחלמה (IMR) הכוללת

מדריך לנותן השירות, חוברת למשתתף ומדריך יישומי למנהלים ומפקחים. לפרטים

נוספים היכנסו: <https://cpr.bu.edu/resources/curricula/vocational/vimr>

- תמיכת עמיתים בתעסוקה (Vocational Peer Support). מדריך מיוחד לאנשים וגופים

אשר מספקים שירותי תמיכת-עמיתים, הכולל ערכת הדרכה והכשרה, מצגת ומדריך

יישומי למנהלים ומפקחים. לפרטים נוספים היכנסו:

<https://cpr.bu.edu/resources/curricula/vocational/vps>

- העצמה לתעסוקה באמצעות צילום (Vocational Empowerment Photovoice).

מדריך וחוברת עבודה הכוללים שימוש בכלי Photovoice לעצמת מתמודדים בנושא

תעסוקה. לפרטים נוספים היכנסו:

<https://cpr.bu.edu/resources/curricula/vocational/vep>

ניוזלטר מרץ של המזכירות לאמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות

כחלק מהמאמצים של קבוצת שכולו טוב להנגיש את הידע העדכני ביותר בתחום המוגבלויות, מחלקת המחקר והפיתוח בקבוצה התנדבה לתרגם את הניוזלטר החודשי של מזכירות אמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות כך שמעתה הניוזלטר יהיה זמין לקוראי השפה העברית. אתם/מוזמנים/ת להפיץ אותו בקרב הקולגות שלכם ולצרף את הקישור לניוזלטר באתרים וברשתות החברתיות של הארגונים שלכם/ן.

לקריאת הניוזלטר של חודש מרץ, 2016 היכנסו:

<http://bit.ly/1UbLJgU>

זרקור החודש: מדד ההכללה ה-4 של אנשים עם מוגבלות שכלית בחברה לשנת 2016

ד"ר שירלי ורנר², עו"ד נועה בן-צבי³ ועו"ד נועה ביתן⁴

"היחידים השייכים לקהילה משלימים אלו את אלו. בכל אדם יש משהו מיוחד במינו, נדיר, שאינו ידוע לאחרים; לכל יחיד יש משהו מיוחד לומר, צבע מיוחד להוסיף לקשת הצבעים הקהילתית. לפיכך, כאשר מצטרף האדם הבודד לקהילה, הוא מוסיף מימד חדש למודעות הקהילה. הוא תורם משהו, ששום אדם אחר לא יכול לתרום. הוא מעשיר את הקהילה. אין לו תחליף".

(הרב יוסף דב סולבייצ'יק)

9

מדד ההכללה (inclusion) של אקו"ם, אשר הושק בשנת 2013, הנו מדד חברתי הבוחן מדי שנה את עמדות הציבור כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית ואת מדיניות השלטון המקומי בערים בישראל כלפיהם. במדד זה, הרביעי במספר, נבחנו לראשונה לא רק עמדות הציבור הרחב, אלא גם עמדותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית, הערכתם ורגשותיהם ליחס הציבור כלפיהם ומהן תחושותיהם לגבי התנהגות הציבור כלפיהם. במאמר קצר זה נציג את בקצרה את ממצאי שלושת המדדים של השנים הקודמים ובפירוט את ממצאי מדד ההכללה הרביעי.

² מרצה בכירה, בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית ע"ש ברואלד באוניברסיטה העברית

³ מנהלת מחלקת סגור משפטי ומיצוי זכויות באקים ישראל

⁴ יועמ"ש סגור ורכזת מרכז מידע באקים ישראל

ממצאי שלושת מדדי ההכללה הראשונים

כאמור, לפני כשלוש שנים, אקו"ם ישראל יזמה פיתוחו של מדד ההכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית בחברה הישראלית שמטרתו לבחון את השינוי בעמדות הציבור הישראלי ביחסם כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית מדי שנה, ולדרג את עמדות הציבור הרחב בישראל כלפיהם בתחומים שונים (למשל, רגשות ומחשבות ודרכי התנהגות במפגש עם אדם עם מוגבלות שכלית, דעות לגבי יכולותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית וחסמים המונעים שילוב). **במדד ההכללה הראשון**, העמדות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית נבחנו תוך השוואה לעמדות הציבור בישראל כלפי אנשים עם מוגבלות פיזית. ממצאי המדד עלה כי יחס החברה כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית שלילי יותר מאשר יחסה של החברה כלפי אנשים עם מוגבלות פיזית. **במדד ההכללה השני**, נבחנו עמדות הציבור ביחס לאנשים עם מוגבלות שכלית תוך השוואה בין עמדות הנבדקות באופן ישיר (כיצד האדם הנשאל חושב/ מרגיש/ מתנהג), לעומת עמדות הנבדקות באופן עקיף – השלכתי (כיצד האדם הנשאל חושב שאדם אחר היה חושב/ מרגיש/ מתנהג), וכן נערכה השוואה ביחס לעמדות הציבור במדד הראשון. במדד 2 הביעו המשתתפים דעות שליליות יותר כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית ביחס למדד 1 (למשל, 31% מהמשתתפים במדד 2 חששו שאדם עם מוגבלות שכלית עלול להיות אגרסיבי כלפיהם, לעומת 25% במדד 1 ו-43% מהמשתתפים במדד 2 חשבו שאדם עם מוגבלות שכלית צריך להיות במסגרת נפרדת, לעומת 31% במדד 1). עוד נמצא כי העמדות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית שליליות יותר בגרסה ההשלכתית, לעומת הגרסה הישירה.

במדד ההכללה השלישי, נמצא כי קיים שיפור בעמדות הציבור במדד 3 לעומת מדד 2 וכי דווחו עמדות טובות יותר או דומות לאלו שנמצאו במדד 1. בנוסף, במדד 3 נבדק האם קיימים הבדלים בין העמדות של משתתפים אשר מתגוררים באחת מארבע הערים המכלילות במדד 2: דימונה, רעננה, ירושלים ואשדוד, לעמדות המשתתפים המתגוררים בשאר היישובים. כמו כן נבדק האם קיימים הבדלים בין עמדותיהם של משתתפים צעירים (גילאי 18-34) למשתתפים מבוגרים יותר

(בני 35 ומעלה). לא נמצאו פערים משמעותיים - הן בין תושבי הערים המכלילות לתושבי שאר היישובים, והן בין המשתתפים מקבוצות הגיל השונות.

ממצאי מדד ההכללה ה- 4

מטרת המחקר המלווה את המדד ה-4 הייתה לבחון שתי שאלות עיקריות: (1) האם חלו שינויים בעמדות הציבור הישראלי כלפי אנשים עם מוגבלת שכלית במדד זה לעומת נתונים אשר פורסמו במסגרת המדדים הקודמים?; (2) מה אנשים עם מוגבלות שכלית חושבים לגבי עמדות הציבור כלפיהם וכיצד הם תופסים את התנהגות הציבור כלפיהם? בכדי לבחון שתי שאלות מחקר אלו, נערכו שני מחקרים שונים. המחקר הראשון בחן את עמדות הציבור הרחב בישראל כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית בנושאים שונים, באופן דומה למדדים בשנים הקודמות. המחקר השני, בחן את האופן שבו אנשים עם מוגבלות שכלית חשים שאחרים בציבור הרחב תופסים אותם ואיך מתנהגים כלפיהם. להלן הממצאים העיקריים שעלו בדו"ח זה תוך התייחסות להיבטי העמדות השונים (מחשבות, רגשות והתנהגות).

מחשבות

- בהשוואה לשלושת המדדים הקודמים, פחות משתתפים דיווחו כי הם חושבים שאדם עם מוגבלות שכלית עלול להיות אגרסיבי (14% במדד זה, 18% במדד 3, 31% במדד 2 ו-25% במדד 1).
- פחות משתתפים דיווחו כי הם חושבים שאדם עם מוגבלות שכלית עלול להיות מסוכן (10% במדד זה), וזאת ביחס לשלושת המדדים הקודמים (15% במדד 3, 24% במדד 2 ו-22% במדד 1).
- יותר משתתפים (93%) במדד זה דיווחו כי הם חושבים שיוכלו לגרום לאדם עם המוגבלות השכלית להרגיש יותר בנוח, וזאת ביחס למדד 3 (88%) ולמדד 2 (89%).

- פחות משתתפים דיווחו שישמחו להכיר אדם עם מוגבלות שכלית – 60% במדד זה, לעומת מדד 3 (57%) ובדומה למדד 2 (58%) ומדד 1 (74%).
- פחות משתתפים סברו כי האדם צריך להיות במסגרת נפרדת – 25% במדד זה, לעומת 30% במדד 3, 43% במדד 2 ו-31% במדד 1.

רגשות

- פחות משתתפים דיווחו על רגשות אשר מעידים על תחושות של דחק חברתי (ביישנות, מבוכה, חוסר נוחות וחוסר אונים) במפגש עם אדם עם מוגבלות שכלית ביחס למדדים 1 ו-2. כך למשל, 8% מהמשתתפים דיווחו על מבוכה במפגש עם אדם עם מוגבלות שכלית במדד זה, לעומת 13% במדדים 1 ו-2.
- 57% מהמשתתפים במדד זה דיווחו על רחמים כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית לעומת 52% במדד 2 במדד ו-69% במדד 1.
- יותר אנשים דיווחו על תחושת נינוחות בעת מפגש עם אדם עם מוגבלות שכלית (77% במדד זה לעומת 63% במדד 3).

התנהגות

- מיעוט משתתפים דיווחו על התנהגות המנעותית או מתרחקת ביחס לאנשים עם מוגבלות שכלית, ונמצא שיפור במרבית הפרטים המפרטים סוגי התנהגות זו ביחס לשלושת המדדים הקודמים. 3% במדד 4 השיבו כי יעדיפו לשקוע בקריאת עיתון, לעומת, 6% במדד 3, 9% במדד 2 ו-7% במדד 1.
- לא נמצאו הבדלים בדיווח על התנהגות של הצעת עזרה ביחס לכל המדדים הקודמים.

היכרות אישית עם אדם עם מוגבלות שכלית

כבכל המדדים הקודמים, נמצא כי להיכרות מוקדמת עם אדם עם מוגבלות שכלית יש השפעה חיובית ברוב המרכיבים שנבדקו:

• **במרכיב הרגשי** - משתתפים אשר להם היכרות מוקדמת דיווחו על פחות

רגשות של ביישנות, מתח ומבוכה, ויותר רגשות נינוחות. כך למשל, 80% מהמשתתפים שהייתה להם היכרות מוקדמת דיווחו על הרגשת נינוחות במפגש עם אדם עם מוגבלות שכלית, לעומת 73% מהמשתתפים שלא הייתה להם היכרות מוקדמת אשר דיווחו על הרגשה זו. בנוסף, 6% מהמשתתפים שהייתה להם היכרות עם אדם עם מוגבלות שכלית דיווחו על תחושת מבוכה במפגש עם אדם עם מוגבלות שכלית, לעומת 11% מהמשתתפים שאין להם היכרות מוקדמת אשר דיווחו על תחושת מבוכה במפגש.

• **במרכיב המחשבות** - משתתפים אשר להם היכרות מוקדמת, דיווחו על מידה רבה יותר של הסכמה עם המחשבות כי ישמחו להכיר את האדם (66%) לעומת משתתפים שלא הייתה להם היכרות מוקדמת (51% מהם דיווחו שישמחו להכיר). כמו כן, פחות משתתפים חשבו שלא ידעו מה האדם עם המוגבלות השכלית מצפה מהם או איך עליהם לענות לו. לא נמצאו הבדלים בהתחשב בהיכרות המוקדמת באשר לתפיסת מידת המסוכנות.

• **במרכיב ההתנהגות** - משתתפים אשר הייתה להם היכרות מוקדמת, דיווחו פחות על ההתנהגות של מציאת תירוץ בכדי לעזוב ודיווחו על מידה רבה יותר של רצון לשאול את האדם אם הוא זקוק לדבר מה.

• **במרכיב הקרבה החברתית** - משתתפים שהייתה להם היכרות מוקדמת, דיווחו על נכונות רבה יותר לכל סוגי הקרבה החברתית (מגורים בשכנות, חברות, לקבל שירות בבית קפה, לעבוד באותו חדר וללמוד באותה כיתה). כך למשל,

76% מהמשתתפים שהייתה להם היכרות מוקדמת דיווחו על נכונות להיות חבר של אדם עם מוגבלות שכלית, לעומת 56% מהאנשים שלא הייתה להם היכרות מוקדמת.

• **במרכיב הזכויות** - משתתפים אשר להם היכרות מוקדמת דיווחו על הסכמה רבה יותר עם כל סוגי הזכויות הספציפיות (להשתתף בפעילות פנאי בקהילה, לתת את אישורם לטיפול רפואי, להתחתן, להצביע בבחירות ולהביא ילדים).

סקר בקרב האנשים עם המוגבלות השכלית

התנהגות ויחס של הציבור כלפיהם:

48% מהמשתתפים בסקר דיווחו כי שאנשים צחקו עליהם או הצביעו עליהם ברחוב, 41% העידו על חוסר נכונות של אנשים להיות שכנים שלהם ו-33% נחשפו להתייחסות אליהם כאל ילדים.

תפיסת הזכויות:

94% מהמשתתפים השיבו כי יש לדעתם יש להם זכות להצביע בבחירות לכנסת ו-81% דיווחו כי הם סבורים שהציבור חושב שטוב שיש להם זכות להצביע בבחירות. 64% משתתפים דיווחו כי לא מרשים להם להחליט לבד על בריאותם.

לעובדי העירייה, לעסקים הפועלים בקהילה, לילדים הנמצאים במסגרות החינוך ולציבור בכללותו. בעשור האחרון אנו עדים לעשייה מבורכת של ראשי רשויות ומחלקות העירייה, הדואגים כי בתחומי העיר או היישוב עליו הם מופקדים יוקמו מגוון ורצף שירותים לאנשים עם מוגבלות שכלית, תושבי העיר ולעיתים גם תושבי הסביבה. כמו כן, אנו עדים לעלייה בפעילויות חשיפה והטמעה של עמדות חיוביות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית בקהילה המקומית. יחד עם זאת, הדרך ליישומן של עקרונות ההכללה של אנשים עם מוגבלות בחברה, עקרון המעוגן באמנת האו"ם בדבר זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות, עודנה ארוכה. בהערת אגב נציין כי בדוח מבקר המדינה לשנת 2015 בנושא "היבטים פיזיים של מסגרות רווחה חוץ ביתיות" ניתנה התייחסות לתפקידן של הרשויות המקומיות בהתמודדות עם תופעת הנימבי ולחשיבות של תיאום משרדי הממשלה עם השלטון המקומי בכל הקשור להקמת מסגרות דיור חדשות לאנשים עם מוגבלות. עוד צוין בדו"ח כי יש לפעול לפריסה הוגנת ומאוזנת של מסגרות הדיור בין היישובים השונים, וכן בתוך העיר בשכונות שונות. על רקע האמור לעיל, "אקים" בודקת באמצעות מדד ההכללה, זו השנה הרביעית, את מידת ההכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית בערים בישראל. מידת ההכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית בערים נמדדה לאורך השנים, תוך התייחסות לשלושה רכיבים מרכזיים: הראשון - פיתוח והפעלת רצף שירותים איכותיים וחדשניים לאנשים עם מוגבלות שכלית בעיר ותמיכה במשפחות השני - הכללתם של האנשים עצמם בקהילה המקומית: בחינוך, בעידוד תעסוקה בשוק החופשי, בהעסקת עובדים עם מוגבלות שכלית בעירייה, בפעילויות פנאי משלבות במתנ"סים ובמרכזים קהילתיים ובדיור בקהילה; השלישי - פעילות העירייה למען הטמעת עמדות חיוביות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית במרחב הציבורי העירוני בכלל, ובמערכת החינוך בפרט. פעולות אלו מבוצעות על-ידי אגפי הרווחה והחינוך בכל עירייה, בהובלה של ראש העיר ובמקרים רבים בהשתתפות.

לפי הנתונים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ישנן 76 ערים בישראל, מתוכן 11 ערים ערביות. כ-75% מכלל תושבי ישראל מתגוררים בערים. בחודש נובמבר 2015 הפיזה אקים שאלונים משני סוגים לכל 76 ראשי הערים בישראל ולמנהלי אגפי הרווחה והחינוך בערים. ההשוואה בין הערים נעשתה על פי הקריטריונים הבאים:

א. שירותים לאנשים עם מוגבלות שכלית

פתיחה והפעלה של שירותים ומסגרות עבור אנשים (ילדים ובוגרים) עם מוגבלות שכלית, תושבי העיר:

- מעון יום שיקומי לגילאי 0-3
- גני ילדים

- בתי ספר לחינוך מיוחד לילדים עם מוגבלות שכלית
- מסגרת "יום שהות ארוך" לילדי הגנים ובתי הספר

- מסגרות תעסוקה

- מועדון חברתי לבוגרים

- מרכז יום לאנשים במצב סיעודי בני 21

ב. דיור בקהילה

קיומן או היעדרן של מסגרות דיור תומך בקהילה (דירות והוסטלים), כ"מראה" לסובלנות וקבלה של אנשים עם מוגבלות שכלית בעיר.

ג. הכללה במערכת החינוך

הכללת ילדים עם מוגבלות שכלית במערכת החינוך במדינת ישראל (הן בכיתות קטנות ובתי ספר רגילים והן כשילוב פרטני בכיתות רגילות), עדיין קיימת במידה מועטה ביותר בארץ, בשונה ממדינות נאורות בעולם. הכללת ילדים עם מוגבלות שכלית הינה יעד אליו יש לשאוף, והוא אפשרי, ולרשות המקומית תפקיד משמעותי

בפתיחת כיתות חינוך מיוחד או בהחלטה על שילוב תלמידים במסגרת ועדות השמה. מציאות זו הובאה במסגרת הקריטריונים אותם בחנו במערכת החינוך המקומית, כאשר ניתן ניקוד מיוחד לעיר המשלבת מעל ל 10% מהילדים עם המוגבלות השכלית, תושבי העיר.

ד. שינוי עמדות במערכת החינוך הפורמאלית

במערכת החינוך הפורמאלית מונהגת תכנית כלל ארצית "מסובלנות למניעת גזענות וחיים משותפים" (תכנית המשך לתכנית "האחר הוא אני") המותאמת לכל שכבות הגיל ולכל המגזרים. תכנית רב-שנתית זו נלמדת בכל בתי הספר בישראל, ובמסגרתה נלמדים תכנים של קבלת השונה. תכנית זו מעודדת פעילות משותפת בין בתי ספר רגילים לבתי ספר לחינוך מיוחד ומפגשים בלתי אמצעיים בין ילדים עם מוגבלות לילדים ללא מוגבלות. כפי שעולה מכל ארבעת מזדי ההכללה, קיים מתאם בין היכרות עם אדם עם מוגבלות שכלית ובין דעות חיוביות עליו. אין ספק כי היכרות זו, מן הראוי שתתחיל במערכת החינוך על רבדיה השונים. דגש מיוחד ניתן בקריטריון זה על קיומם של מפגשים, שיעורים, הפסקות פעילות ופעילויות אחרות, המתבצעים באופן קבוע ומתמשך בין ילדי בתי ספר לחינוך מיוחד לילדי בתי ספר רגילים. כמו כן, ניתן דגש על פעילות תרבותית משותפת ומכלילה, כגון להקות זמר, בהן חברים ילדים עם מוגבלות שכלית לצד ילדים ללא מוגבלות.

ה. תעסוקה בקהילה

תעסוקה של אנשים עם מוגבלות בכלל, ועם מוגבלות שכלית בפרט, הינה אחד הנושאים הנמצאים על סדר היום של מדינת ישראל, לאור שיעור ההעסקה הנמוך של עובדים עם מוגבלות בישראל לעומת מדינות ה-OECD. לרשות המקומית, תפקיד חשוב בפתיחת דלתות המעסיקים להעסקת אנשים עם מוגבלות שכלית,

הן בעידוד הוצאת אנשים עם מוגבלות שכלית ממפעל העבודה השיקומי לעבודה בשוק העבודה החופשי, והן בעידוד הגופים המפעילים את מרכזי התעסוקה לעשות כן. לפיכך ניתן משקל משמעותי לקריטריון זה. במדד 4 ניתן דגש מיוחד על העסקת אנשים עם מוגבלות בעידוד הרשות המקומית וכעובדי הרשות עצמה, וזאת לאור צו ההרחבה לעידוד והגברת התעסוקה של אנשים עם מוגבלות, שפורסם באוקטובר 2014, המחייב מעסיקים, ובהם רשויות מקומיות, אשר להם יותר מ-100 עובדים, לייצוג הולם והעסקה של 2% אנשים עם מוגבלות עד לאוקטובר 2015 (ולהעסקה של 3% אנשים עם מוגבלות בקרב עובדיהם עד לאוקטובר 2016). דגש נוסף במדד זה ניתן על דוגמה אישית של העירייה בנושא העסקת אנשים עם מוגבלות שכלית, דהיינו העסקה ישירה של אנשים עם מוגבלות שכלית על ידי העירייה, וכן על פעילות העירייה לעידוד פתיחת שערי התעסוקה בשוק החופשי לאנשים עם מוגבלות.

1. פעילות פנאי בקהילה

בעבר פעילות הפנאי של אנשים עם מוגבלות שכלית התקיימה במועדונים סרגטיביים, שיוחדו למטרה זו. בשנים האחרונות בולטת מגמה של פעילות פנאי קהילתית בכלל, ופעילות פנאי במתנ"סים בפרט. דגש מיוחד ניתן על פעילות במערכת החינוך הבלתי פורמאלית, כגון: "צמיד" בצופים, "יובל" בבני עקיבא ו"כנפיים של קרמבו", וכן על פעילות התנדבותית של אנשים עם מוגבלות שכלית בקהילה ופעילות התנדבותית של בני נוער עם אנשים עם מוגבלות.

2. נופשונים

נופשונים הם אחד האמצעים העומדים לרשות העירייה לתמיכה במשפחות אשר מתמודדות יום-יום ושעה-שעה עם האתגרים הכרוכים בגידול ילד עם מוגבלות שכלית בבית המשפחה. משפחות אלו זקוקות יותר מכל לצאת לחופשה בעצמן

ולהשאיר את ילדן במקום בו ישנם השגחה וטיפול מקצועיים. לכן ניתן לקריטריון זה משקל משמעותי, בהתאם למספר הלינות שהקצתה הרשות המקומית ביחס למספר האנשים עם המוגבלות השכלית הגרים בבית המשפחה.

ח. פעילות קהילתית להטמעת עמדות חיוביות ומאבק בתופעת ה-NIMBY

פעילות קהילתית להטמעת עמדות חיוביות כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית הינה מאבני היסוד לקבלת האחר בקהילה. בהקשר זה שמנו את הדגשים על קיום אירועים במסגרת יום הזכויות הבינלאומי לאנשים עם מוגבלות, הקמת פארק נגיש, הקמת ועדת היגוי עירונית לנושא אנשים עם מוגבלות, תיאטרון קהילתי המשתף שחקנים עם מוגבלות שכלית לצד שחקנים ללא מוגבלות, אירועי חשיפה משמעותיים לאוכלוסיות עם מוגבלויות בעיר, מעורבות ראש העיר באירועים אלו ועוד.

ממצאים

העיר נתניה הצטרפה כעיר מובילה במידת ההכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית, לצד המשך הובלתן של הערים ירושלים, אשדוד, ראשון לציון וכפר סבא בהכללה גם במדד זה. העיר רעננה נמצאה במדד זה כעיר המובילה במידת ההכללה של אנשים עם מוגבלות שכלית ביחס לכלל הערים בישראל. רעננה נמצאה כעיר מכלילה מאז מדד ההכללה ה-1 ועד עכשיו.

אם כן, הערים רעננה, ירושלים, כפר סבא, אשדוד, נתניה וראשון לציון נמצאו כערים מובילות במדד 4.

לסיכום

מהתבוננות בממצאי הסקרים במדד 4, שבחן הן את עמדות הציבור והן את עמדות האנשים עם המוגבלות השכלית עצמם, ניתן לראות כי:

קיים פער בין העמדות עליהן מדווח הציבור לאופן בו האנשים עם המוגבלות

השכלית חווים את יחס הציבור כלפיהם

בעוד שבסקר הציבור הרחב המשתתפים מדווחים על עמדות חיוביות ועל שיפור במרבית מרכיבי העמדות ביחס לאנשים עם מוגבלות שכלית לאורך השנים, האנשים עצמם מדווחים כי נחשפו להתנהגות פוגענית (אנשים שצוחקים ומצביעים עליהם, התעלמות מהם, אנשים שקוראים להם בשמות מעליבים ומתייחסים אליהם כאל ילדים). ממצא זה תואם את ממצאי מדד 2, בו מצאנו פער בין העמדות של משתתפים אשר נשאלו מה לדעתם עמדותיו ויחסו של אדם אחר כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית, לעומת האנשים אשר נשאלו באשר לעמדות וליחס שלהם. העמדות עליהם דיווחו המשתתפים, כאשר הם ייחסו את התשובות לאדם אחר, היו שליליות יותר. נראה כי הציבור נוטה לדווח על עמדות חיוביות יותר מאלה שהוא נוקט בפועל.

לא מסוכן אבל נפרד!

למרות השיפור בעמדות הציבור (למשל, פחות משתתפים חושבים שאדם עם מוגבלות שכלית עלול להיות אגרסיבי או מסוכן, ויותר משתתפים מרגישים נינוחים במפגש עם אדם עם מוגבלות שכלית), עדיין רבע מהמשתתפים בסקר סבורים כי אנשים עם מוגבלות שכלית צריכים להיות במסגרות נפרדות. התמונה המצטיירת היא שעל אף השיפור בעמדות, הדרך להכללתם של האנשים בתוך הקהילה עודנה ארוכה.

תפיסת החסד והרחמים, לעומת תפיסת האדם עם המוגבלות השכלית בגובה

העיניים

למעלה ממחצית מהמשתתפים בסקר בציבור הרחב במדד 4 (57%) דיווחו כי הם חשים רחמים כלפי אנשים עם מוגבלות שכלית. נתון זה הינו שיפור ביחס למדד 2 (69% חשו רחמים) ולמדד 1 (63% חשו רחמים) אך עדיין מצביע על תפיסת החסד והרחמים ביחס לאנשים עם מוגבלות. תפיסה זו מנוגדת לתפיסה הערכית אותה אנו מבקשים לקדם, לפיה היחס לאדם עם מוגבלות שכלית צריך להיות כאל כל אדם, בגובה העיניים – תפיסה הרואה את האדם עצמו ולא את מוגבלותו.

חשיפה להתנהגות פוגענית - ההבדל בין אנשים המתגוררים בבית המשפחה

לאנשים המתגוררים בדוור תומך בקהילה

אנשים עם מוגבלות שכלית המתגוררים בדוור תומך בקהילה (הוסטלים ודירות) מדווחים הרבה יותר על התנהגות פוגענית ומעליבה כלפיהם, וזאת לעומת אנשים עם מוגבלות שכלית המתגוררים בבית המשפחה. ניתן לשער כי עצם ההתנהלות בקהילה בקבוצה גדולה של אנשים עם מוגבלות שכלית מושכת יותר תשומת לב ביחס להתנהלות של אדם כיחיד או בקרב משפחתו.

חשיבות ההיכרות המוקדמת עם אנשים עם מוגבלות שכלית

להיכרות מוקדמת עם אדם עם מוגבלות שכלית יש השפעה חיובית על העמדות כלפיו, בכל המרכיבים שנבדקו: רגשות, מחשבות, התנהגות, נכונות לקרבה חברתית ותפיסת הזכויות של האנשים.

לקריאת הדו"ח המלא היכנסו: <http://bit.ly/1MIBGUH>

מדור החברה והפנאי – בין תיאוריה לפרקטיקה

ענבל בועז⁵

"מה נשתנה הלילה הזה?" על בדידות ושעמום במהלך חג הפסח

אצל רבים חג הפסח מעורר תחושות של חגיגות, התרגשות, ציפייה ושמחה. עם זאת, ישנם אלה שהשיחות סביב שולחן החג, ההתכנסות המשפחתית, העצירה מהפעילות השגרתית ומהיומיום מעלות תחושות של בדידות ושעמום. בשגרת היומיומית, גם אם עולות תחושות אלה, ניתן להתמודד עמן במשימות הנדרשות במסגרות התעסוקתיות, בלימודים או בדיוור. עם זאת, בתקופת החגים - ישנן מסגרות היוצאות לפגרה, החברים מהדיוור או מהמסגרות התעסוקתיות נוסעים למשפחותיהם בחגים ועולה דיון פנימי- מה נשתנה מהשנה הקודמת? אילו מטרות קידמתי בחיי? עד כמה אני חשוב למשפחתי או מי הם האנשים שחשובים לי בחיי? כאשר ישנן ציפיות שאינן מתממשות לגבי אווירת החג וההשתתפות החברתית שבו, האדם עלול לחוות תחושות של חוסר סיפוק, העדר הנאה, עצבות ומסוגלות עצמית נמוכה. כך, על אף שאצל אנשים רבים החג מעלה תחושות חיוביות, זוהי תקופה אשר מהווה גורם סיכון לירידה במצב הרוח ואף ידוע שלפני החגים ישנה עלייה בפניות של אנשים לרופא המשפחה בשל תחושות אלה ואף עלייה במקרי הניסיונות האובדניים.

השנה בתחום החברתי בקבוצת שכול טוב בחרנו להצטרף לפרויקט הנקרא "מנחים שינוי בפסח" שמטרתו הנגשת שיח קבוצתי לקראת החג. במסגרת פרויקט זה, בנינו מערך להנחייה על ידי הרכזים החברתיים – אשר הועבר הן בקבוצות פרונטליות והן בקבוצות וירטואליות באמצעות אפליקציה מתקדמת. המערך, אשר נקרא "מה נשתנה הלילה הזה", התבסס על דיווחים מפי משתתפי התכנית על התחושות המורכבות אשר עולות ערב החג ואנשים הזמנו לקחת בו חלק מתוך ההבנה "שיש מה לעשות" וניתן להפחית תחושות אלה באמצעות הערכות מתאימה. המערך אשר משך משתתפים רבים להשתתף בו, בא לתת אסטרטגיות פרקטיות למניעה או הפחתה של תחושות בדידות ושעמום והתחלק למספר חלקים:

א. שיתוף בתחושות העולות ערב החג ומתן לגיטימציה לתחושות אלה.

ב. הפגת תחושת הבדידות - בעוד שידוע שחגים מעצימים את תחושת הבדידות,

ההמצאות עם אדם אחר אשר הקשר עימו משמעותי לנו ומעלה בנו תחושות חיוביות עשויה לחזק תחושות חיוביות של שביעות רצון מהחיים. אפילו אם האדם מוקף בקבוצת אנשים, הוא עשוי לחוש יותר בדידות אם אין ביניהם איש הקרוב לו באמת. המערך הוביל את המשתתף לאתר בחייו אדם אשר נוכחותו מקדמת תחושות חיוביות של סיפוק ושביעות רצון ונתן כלים ליצירת קשר עמו על מנת להזמינו למפגש במהלך החג. ההבנה שניתנה בידי המשתתפים האפשרות לחוות במהלך החג תחושות של תמיכה ואמון הדדי הביאה אותם להתחייב בפני עצמם ובפני הקבוצה ליצירת הקשר עם האחר המשמעותי בהם בחרו.

ג. צמצום השעמום - החג מביא עמו זמן פנוי רב, שעות רבות שלא דווקא מלאות בפעילות

משמעותית לאדם. שעמום עשוי להגביר תחושות של חוסר סיפוק, פסיביות, עצבות והערכה עצמית נמוכה. המערך נתן כלים למשתתפים כיצד להיערך מראש על מנת למלא את שעות הפנאי הרבות בפעילות מהנה ומשמעותית למשתתפים. זאת, על ידי

מתן מידע על פעילויות מיוחדות המתקיימות באזור במהלך החג, מציאת תחומי עניין משותפים, חיבור ומפגש בין משתתפי הקבוצה על מנת לקחת חלק בפעילויות שונות. המשתתפים בקבוצה סיפרו על 2 פעילויות פנאי בהן היו מעוניינים להשתתף במהלך החג, וקיבלו כלים על מנת לקדם את ההשתתפות בפעילויות אלה – על ידי זיהוי הצעדים הפרקטיים למימושה.

ד. מפגש שיתוף לאחר החג - המשתתפים בקבוצות השונות ביקשו להיפגש שוב למפגש נוסף לאחר החג. ניכר שלשיתוף בתכנים בתוך הקבוצה לפני ואחרי החג כגון "מה עשיתי ועם מי נפגשתי" הוביל את משתתפי הקבוצה לצמצם את תחושות הבדידות והשעמום.

משתתפים רבים הביעו רצון להשתתף בקבוצות ההערכות לחג והגיעו למפגשים. הדבר מצביע על הצורך להיערך מראש מידי חג וחג על מנת לקדם תחושות חיוביות בחג וכי ניתן וצריך לבצע צעדים פרואקטיביים לצמצום תחושות אלה ולספר אחרי החג "מה נשתנה הלילה הזה".

פינת הצנ"ש: "צרכנים נותני שירות" - בין הפרקטיקה, לתיאוריה, ובין האישי למקצועי

העסקת צנ"שים - אין חכם כבעל ניסיון

עדי פז - רזגן⁶

ניהול עסק או ארגון, קטן כגדול, היא משימה לא פשוטה. כך נוכחתי לדעת עם כניסתי לתפקיד. משימה הטומנת בחובה אתגרים רבים ואחריות גדולה בצידם. החל בגיבוש והטמעת חזון רעיוני וערכי על פיו יעבוד הארגון, דרך בניית מערך נהלי עבודה, עבור בקבלת החלטות יומיומית בנושאים כספיים וביצועיים, וכלה בעריכת כיוונון עדין בלתי פוסק של התנהלות הארגון על מנת לוודא שהיא תואמת את מטרותיו ונותנת מענה הולם ללקוחותיו.

עוד למדתי, במהלך הזמן, לגבש לעצמי את הסגנון הניהולי האישי שלי. ככל שהעמקתי לתוך התפקיד התגבשה בי גם ההבנה, כי הארגון שאני מנהלת אינו עומד בפני עצמו. הוא אינו ישות עצמאית, אלא קבוצה של אנשים. אנשים הם המניעים את הארגון, משקיעים בו את זמנם, כוחותיהם, כישרונותיהם, אמונותיהם ואת ליבם. משהבנתי זאת, נתחזקה בי גם ההבנה, שאם אני שואפת להוביל ארגון מצליח, עליי לשאוף גם לגייס לשורות הארגון את האנשים הנכונים לו

⁶ הכותבת הינה עו"ס בהכשרתה, בעלת ניסיון של 12 שנה בתחום שיקום בריאות הנפש, משמשת בתפקידה מנהלת הוסטל כוללני "בית לשלום" במתחם ביה"ח שער מנשה. ההוסטל הינו חלק ממערך הוסטלים הפועלים תחת חברת "קבוצת פרויקטים שיקומיים" אשר לה עשרות מסגרות בתחום הדיוור בפריסה ארצית, ואחת המובילות באחוזי העסקת צנ"שים במסגרותיה.

ביותר, והמתאימים בכישוריהם לדרישות התפקיד. מתוך כך, ראיתי לנכון לבחור אנשים המגיעים עם ניסיון וידע מוקדם בתחום מומחיותו של הארגון, והמעוניינים להתפתח בו מבחינה אישית ומקצועית. אני מאמינה, כי כל האמור לעיל נכון לכל מנהל בכל ארגון וארגון, אך מקבל משנה תוקף כאשר מדובר במסגרת שיקומית שמטרתה ללוות אנשים המתמודדים עם מגבלה נפשית בתהליך קשה, ארוך ולעיתים אף סיזיפי של החלמה. כמנהלת הוסטל כוללני, אשר בו כשליש מהמועסקים כיום הינם מתמודדים בעצמם, אני מוצאת לנכון כי העסקת עובדים אשר הינם בעצמם צרכני שירותי בריאות הנפש מגשימה את מטרת המסגרת באופן ספיראלי ומרגש, אשר ממנו נתרמים הן הדיירים והן העובדים, שכן תהליך השילוב וההחלמה מתקיים עבור שני הקהלים.

אמנם, העסקת מתמודדים (צנ"שים) הינה מורכבת עבור כל הרבדים בארגון, והיא נוגעת בדילמות שונות כגון ניהול חשיפה של ההתמודדות האישית (האם? מתי? מול מי נכון לחשוף? כיצד לעשות זאת באופן מותאם המשרת את מטרה?), התאמות הנדרשות במסגרת ההעסקה (היקף משרה תואם, ניהול משברים ומניעתם), היכן אני ממוקם ברצף בין משתקם למשקם (התמודדות עם סטיגמה חברתית ועצמית ושבירת מיתוסים, קבלת הזרחה לצורך שימוש נכון בידע האישי – לאו דוקא כרוך בחשיפה) ועוד.

ועם כל זאת, ואולי דווקא לאור כל המורכבות הנ"ל, ניסיוני מלמד, כי עובדים העונים לדרישות התפקיד אליו יועדו במסגרת השיקומית, ואשר להם ידע מניסיון אישי בתחום בריאות הנפש, הינם משאב חשוב מאין כמוהו בעל ערך מוסף, ויש בו כדי להעשיר עד מאד את השיח המתקיים הן בתוך הצוות והן בקרב הדיירים, וכן מכוונים באופן טבעי לתת מענה מותאם, מחזק ומהווה דוגמה לדיירי הוסטל. ועל כך נתונה להם הערכתי וגאוותי.

אני מבקש להזכיר לכם/ן לבקר בערוץ האקדמי של הקבוצה בכתובת:

https://www.youtube.com/channel/UCQAt5zLmesz3v_zUA2MB5Bg/feed

בעלי עניין המבקשים ללמוד על פעילות קבוצת "שכולו טוב" מוזמנים לבקר
באתר שלנו:

[/http://s-tov.org.il](http://s-tov.org.il)

29

לצפייה במשרות הפתוחות בקבוצה היכנסו:

[/http://s-tov.org.il/jobs](http://s-tov.org.il/jobs)

בנוסף, אתם/ן מוזמנים לפנות אליי בכל שאלה/הצעה/רעיון לשיתוף פעולה:

[**research@s-tov.org.il**](mailto:research@s-tov.org.il)